

Ruscia – Hungaria – Europa

· Ruscia ·
· Hungaria ·
· Europa ·

Ünnepi kötet
FONT MÁRTA
professzor asszony
70. születésnapjára

Szerkesztette

BAGI DÁNIEL – BARABÁS GÁBOR – FEDELES TAMÁS – KISS GERGELY

Kronosz Kiadó
Pécs, 2022

A kötet megjelenését támogatta:

MTA – PTE – ELTE Középkori magyar egyházi archontológia
1000–1387 Kutatócsoport
Pécsi Tudományegyetem Egyháztörténeti Kutatóközpont
A PTE BTK Középkori és Koraiújkori Történeti Tanszéke

ISBN 978 615 6339 45 4

© Szerzők, 2022

© Szerkesztők, 2022

© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2022

Tartalom – Table of Contents

Köszöntő	9
Laudatio	11
Tabula Gratulatoria	13
ÁRVAI TÜNDE	
Egy birodalmi grófnő a Magyar Királyságban: Cillei Anna	15
BAGI DÁNIEL	
A 14–15. századi lengyel elbeszélő források és a lengyel annalisztika magyar adatainak kutatási lehetőségei	31
BARABÁS GÁBOR	
„ <i>ipsius ducis et prefati regis</i> ”. A magyar királyi család és a pápai küldöttbírótság a tatárjárástól a 13. század végéig	45
BÁLING PÉTER	
A magyarok országáról, melyet hajdan Pannóniának hívtak. Jakob Unrest Magyar Krónikája	61
BÁRÁNY ATTILA	
A Hit Védelmezője és a török	75
BÉLI GÁBOR	
A nők rendelkezési joga Magyarországon az Árpád-korban	103
BÓTOR TÍMEA	
Moszkva uralmának hármas rendszere az 1340-es évektől a 15. század közepéig	119
BUJÁK GÁBOR	
A szepesi prépost és a plébánosok. A szepesi százszok megtelepedése az egyháztörténet szemszögéből	135
BUZÁS GERGELY	
Mosaburg – Zalavár kora középkori templomai	152

CSERNUS SÁNDOR	
Tölgyfa alatt terem az igazság, avagy az ecsettel írott történelem	213
FARKAS CSABA	
Lackfiak és familiárisaik a 14. század közepén	228
FEDELES TAMÁS	
Újabb adatok Pécs 15. századi történetéhez	244
HORVÁTH ILLÉS	
Megjegyzések a Sárkányos Társaság alapításának történetéhez.	
Az életet adó Szent Kereszt és Szent György mártír szíve	256
HUNYADI ZSOLT	
Eufrozina királyné, a dinasztia és a johanniták:	
egy újragondolt kontextus	273
JANKOVITS LÁSZLÓ	
Városlakó és vadász. Jacobus Piso: <i>Ad Leptam</i>	293
NORBERT KERSKEN	
Hungary as a Place of Exile in the Middle Ages	300
KISS GERGELY	
„ <i>Facultatem concedit conferendi beneficia</i> ”. Külföldiek	
magyarországi egyházi javadalmakban a 14. század első felében	321
KÖRMENDI TAMÁS	
Imre király és András herceg trónviszálya	
a dalmáciai Tengermelléken	354
MAKAI JÁNOS	
Fejedelmek és püspökök Északkelet-Ruszbán	
a 13. század első harmadában	372
MALÉTH ÁGNES	
Johannes de Amelio 1339-es átiratai. Adalékok	
az AAV AA Armaria I–XVIII fond magyar vonatkozású	
okleveleinek történetéhez	388
OBORNI TERÉZ	
János király szakácsa, Bereckfi Mihály	403
ORSÓS JULIANNA	
Kiskorúak és gyámoltalanok a Laienspiegelben	414
PETNEKI ÁRON	
„ <i>Holnap, ha Isten adja, mindkét mecsetben Te Deumot énekelünk.</i> ”	
Sobieski és a felszabadító háborúk szécsényi epizódja,	
1683. november 10.	426

PETROVICS ISTVÁN	
Elöljárók, városvezetés és oklevéladás a középkori és kora újkori Temesváron	444
PÓSÁN LÁSZLÓ	
Az észak-atlanti szigetek a Hanza-kereskedelemben	460
REICH SZABINA	
A fémművesség emlékei a középkori Székesfehérváron	482
RIBI ANDRÁS	
A prépost és a káptalan egyezsége 1512-ben. Megjegyzések a fehérvári falakon kívüli Szent Miklós-társaskáptalan késő középkori történetéhez	510
F. ROMHÁNYI BEATRIX	
Kálmán herceg és a pálosok	529
SASHALMI ENDRE	
Nyikolaj Mihajlovics Karamzin, „ <i>Egy orosz állampolgár véleménye</i> ” (1819) című feljegyzésének politikai kontextusa és eszmeisége	536
SOLYMOSI LÁSZLÓ	
A zágrábi püspökség helye az Árpád-kori egyházszervezetben	549
SROKA, STANISŁAW A.	
I. (Jagelló) Ulászló magyar király titkai	565
SZENDE, KATALIN	
Narrating a Location. Foundation Stories of Cathedral Cities in East Central Europe	575
SZENDE LÁSZLÓ	
Zichy István és a magyar őstörténet	600
THOROCZKAY GÁBOR	
Gyulafehérvár korai egyházi történetéhez. A Hierotheos-féle térítés	618
VARGA BEÁTA	
Az ukrán nemzeti újjászületés kezdeti szakasza Galíciában 1772-től a „Népek Tavaszáig”	628
VÉGH FERENC	
„Domina Helena Zriniana [...] mortem eluctata [...] anno Salutis MDCCIII. aetatis LX. die XVII. Februarii”. Mikor és hol született Zrínyi Ilona?	641
VESZPRÉMY LÁSZLÓ	
Egy világkrónika rétegei. Johannes de Utino folytatója (BAV, Ott. Lat. 479)	653

WEISZ BOGLÁRKA	
Bocabánya középkorinak vélt oklevelei	671
ZSOLDOS ATTILA	
Kérdések a jászok magyarországi történetének korai szakaszához	700
Interjú Prof. Dr. Font Mártával	719

ZSOLDOS ATTILA

Kérdések a jászok magyarországi történetének korai szakaszához

Questions Regarding the Early History of the Iasians in Hungary

The Iasians living in Hungary in the Middle Ages settled down at different times in the country. The group that arrived together with the Cumans in the middle of the 13th century is hardly mentioned by our sources. Those who arrived separately, i. e. not with the Cumans, at the end of the 13th century were royal guards. A lot more is known about them: their first settlements were near the river Temes in south-eastern Hungary, but around 1323 they were moved near the new royal residence in Visegrád. They finally settled in the region which was later called Jászság after them in the early 1350s.

Keywords: royal guards, Iasians, Cumans, Medieval Hungary, 13th–14th centuries

A történeteket legegyszerűbb az elejükön kezdeni, s ez megoldás nyilván célravezető lehetne a jászok magyarországi históriáját illetően is, ha tudnánk, hogy ennek a történetnek hol van az eleje. Rábízhatjuk-e magunkat a 'jászok' jelentésű török *aslar* szóból alakult, s már az 1220-as években felbukkanó magyar Eszlár/Oszlár helynevekre¹ avagy ragaszkodjunk az írott forrásokban „jász”-ként említett személyek csaknem száz évvel későbbi² megjelenéséhez? Biztosítsunk-e elsőbbséget a kérdés megítélésében – egyfajta harmadik megoldásként – azoknak a régészeti leleteknek, amelyekben a jászok 13. század közepi, a kunokkal együtt történt betelepülésének bizonyosságát szokás látni³ az ezzel kapcsolatosan kialakult hagyományos álláspontnak megfelelően?

A kérdések azért merülnek fel, mert egyfelől szembetűnően nagy az időbeli távolság a jászok feltételezett magyarországi megtelepedése és az írott for-

¹ GYÖRFFY 1958. 66–67. Vö. még KRISTÓ – MAKK – SZEKFŰ 1973. 18.

² 1318: GYÖRFFY 1983. 1131.; 1323: ÓMO 142–145.

³ SELMECZI 2005. 27–60.; LANGÓ 2006. 77–97. (különösen: 83., 90.) – A kérdésre összefoglalóan I. TÓTH 2013. 23–24.

rásokban való első megjelenésük között, másfelől pedig hasonló, de valamivel rövidebb időszak választja el egymástól történetünk ez utóbbi elemét – azaz a jászok írott forrásokban való megjelenését – és azt az időpontot, amikor már bizonyosan voltak jász lakói annak a területnek, amely aztán róluk nyerte el a ma is élő Jászság nevet.

Mindezen kérdések vitatásának nagy hagyományai vannak a jászok és a Jászság múltjával foglalkozó történeti irodalomban, melynek magam olvasója vagyok ugyan, formálója azonban nem. Ha most néhány megjegyzés erejéig mégis bemerészkedem ebbe az erdőbe, azt abban a reményben teszem, hogy a kívülálló észrevételeinek megfogalmazása talán nem lesz teljesen érdektelen.

Mindezek előrebocsátása után néhány szó az Eszlár/Oszlár helynevekről. Az a körülmény, hogy ezek bekerülése a magyarországi helynévanyagba félreérthetetlenül török nyelvi közegben élő jászokra utal, erős érv lehetne a jászok és a kunok közötti szoros korai kapcsolatra, ha időrendi megfontolások nem tennék ezen a módon értelmezhetlenné az adatokat. De teszük, mivel e helynevek némelyike már a kunok beköltözése előtti időkben jelen van a magyarországi helynévanyagban.⁴ E nehézség áthidalható, persze, valamiféle korai, szórványos jász betelepülés feltételezésével,⁵ ez azonban a kérdésnek sokkal inkább megkerülése, semmint megválaszolása. Tény azonban, hogy többre nem is futja lehetőségeinkből e téren.

A hagyományos elgondolás, mely a jászok többségének magyarországi megtelepedését a kunok 13. századi beköltözésével kapcsolja össze, működőképes lehet ugyan, ha az említett régészeti megfigyelések megállják helyüket – amit azonban nem vagyok képes megítélni, így vitatni sem áll szándékomban –, mindazonáltal maradéktalanul kielégítőnek aligha mondható. A legnagyobb nehézséget abban látom, hogy meggyőző érv – vagy inkább érvek – hiányában válasz nélkül marad a kérdés: ha a jászok évtizedekig a kunok árnyékában éltek, mivel magyarázható, hogy a 14. század első negyedének végén egyszerre előlépnek az említetlenség homályából, s miért éppen akkor? Ha terhes volt számukra a kun kapcsolat, miért nem igyekeztek megszabadulni attól korábban, például az 1280-as évek közepén vagy 1290 után, amikor a kunoktól való elszakadási törekvéseik – a közismert történeti körülmények következtében – alighanem megértésre számíthattak volna? Meglehet, persze, hogy a kunok és a jászok jól megfértek egymással, de ha így volt, akkor az a kérdés vár válaszra: miért csak az 1320-as évekre vesz tudomást a magyarországi írásbeliség a jászok és a kunok különbözőségéről?

⁴ GyÖRFFY 1958. 66.

⁵ Vö. KRISTÓ 2003. 233–234.

A jászok kunoktól független és azoknál későbbi magyarországi megtelepedésének gondolatában éppen az a legvonzóbb, hogy a fenti kérdések ebben a modellben fel sem merülnek. Ezen elképzelés több változatban fejlődött ki. Az egyik nem zárja ki, hogy már a kunokkal együtt is érkezhettek az országba jászok, de 1283-tól 1366-ig több olyan eseményt megjelöl, amelyek során újabb, s talán nagyobb létszámú jász csoportok jelenhettek meg a Magyar Királyságban. A másik változat szintén számol egy 1283 körüli betelepülés lehetőségével, ám ennél jelentősebbnek ítéli egy feltételezett és a 14. század elejére keltezett beköltözés szerepét, azt pedig, hogy a 13. század közepén a kunokkal együtt jászok is érkeztek volna az országba, határozottan tagadja. Közös elem végezetül a két elképzelésben, hogy egybehangzóan csak a 14. század közepére helyezik a jászok megjelenését a mai Jászság területén.⁶

Ami mármost a mai Jászság jászokkal való betelepítésének kérdését illeti, a fejlemény 14. század közepére helyezésének gondolata az ott élő jászokra vonatkozó – s az említett időpontnál korábbi – írott források hiánya miatt mintegy magától értetődően merülhet fel, s ráadásul legalább két, egyébként ismert, további körülmény is megtámogatja.

Az egyik ezek közül az 1279. évi kun törvény meghatározása a kunoknak szálláshelyül átengedett területekről. Magam nem osztom a törvény történeti hitelével szemben újonnan felmerült kételyeket,⁷ ezért ebben a vonatkozásban is az 1279. évi helyzetet tükrözőnek tekintem az ott olvashatóakat. Köztudomású, hogy a törvény folyókkal határozza meg a kunok területeit, így a Jászság esetében kézenfekvő lehetett volna – amint az nyilvánvaló – a Zagyva említése, ennek azonban nyomát sem találjuk a szövegben. Ha a jászok a kunokkal együtt telepedtek meg az országban, és már a 13. század második felében a mai Jászság területén éltek volna, akkor joggal elvárható lenne, hogy valamiképpen a Jászságra is utaljon a szöveg, kiváltképp azért, mert a törvény egyfelől kifejezetten tilalmazza a kunok esetében, hogy máshol éljenek, mint az ott felsorolt vidékek, másfelől pedig a törvény IV. Béla rendelkezésére vezeti vissza a kunoknak átengedett területek meghatározását.⁸ Megoldást jelenthetne erre a nehézségre annak felté-

⁶ GYÖRFFY 1990. 312–315.; KRISTÓ 2003. 234–243.

⁷ BEREND 2002. 147–153.; BEREND 2012. 97–100. (könyv eredeti, angol nyelvű változata: BEREND 2001); BEREND 2003. 109–128.

⁸ 1279: „statuimus, ut hi [sc. Cumani], qui cum generatione sua inter Danubium et Ticiam aut iuxta fluvium Kriss vel inter flumina Morus et Kris aut ex utraque parto fluminis eiusdem vel inter flumina Tymus et Maros aut circa eadem descenderant, et non alias, sed super eisdem fluminibus seu locis, sive terris, super quibus primitus quamlibet generacionem cum suis tabernaculis dominus Bela rex Hungarie [...] descendere fecerat, ibi et nunc descendant et risefiant modo premissis” – GYÁRFÁS 1870–1885. II. 439–440.

telezése, hogy a jászok ügyét nem 1279-ben, hanem valamely más alkalommal rendezték el, ebben az esetben azonban fenntarthatatlanná lesz az a vélekedés, mely szerint amikor a 13. század második felének forrásai a kunokat emlegetik, a háttérbe a jászok is odaértendők.

Az említett másik körülményt abban vélem felfedezni, hogy miközben a 14. század közepe előtt írott forrásaink következetes hallgatással mellőzik a mai Jászságban élő jászokat, az ország más területein már évtizedekkel korábban találkozzunk velük. Ez a helyzet akkor is gyanút keltő, ha tekintettel vagyunk a forrásaink fennmaradásában szükségképpen meglévő esetlegességekre, s a legyszerűbben úgy magyarázható: a Jászságban élő jászok azért nem tűnnek fel a 14. század közepét megelőző forrásokban, mert az idő szerint még nem éltek jászok a későbbi Jászság területén.

A jászokra vonatkozó korai adatok közül azok, amelyek egyértelműen helyhez köthetőek, Esztergom és Pilis megyék határvidékével kapcsolatosak. Jól ismert és gyakran tárgyalt adatokról van szó,⁹ így elegendő csupán röviden felidézni, hogy 1325-ben Csaba körül élő jászokat (*Yazones circa Chabam commorantes*) idéztek meg a mai Margit-sziget domonkos apácai ellenében,¹⁰ 1333-ban pedig, amikor a ma már nem létező Nyír határait járták meg Kesztölc felől, jászok által (*per Jazones*) elszántott határjeleket emlegetnek.¹¹ Említést érdemel még, hogy ugyanezen a környéken tűnik fel 1414-ben a ma is meglévő Jászfalu.¹²

A kérdés minden szakértője egyetért abban, hogy ezekkel a pilisi jászokkal hozható kapcsolatba az a jász–latin szójegyzék,¹³ mely egy 1422. évi oklevélszöveget hordozó papírlap hátoldalán található. Magam azonban, mint említettem, nem tartozom a jászok történetének szakértői közé, s talán ezzel magyarázható, hogy a legkevésbé sem gondolnám, hogy a szójegyzék bármi módon kapcsolódnék a 14. század első harmadának forrásaiban feltűnő pilisi jászokhoz. Álláspontom megvilágítása érdekében kénytelen vagyok hosszasan elidőzni a kérdésnél.

A szójegyzék Garai Miklós nádor 1422. március 3-án kelt oklevelének szövegét tartalmazó papírlap hátoldalán található, mely azonban a szövegnek csak az egyik felét tartalmazza, mivel a lapot hosszában eltépték valamikor. Az eredeti papírlap másik fele is megvan egyébként, mindkettő a Batthyány család levéltárával került a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomatikai

⁹ GyÖRFFY 1990. 312–313.; LANGÓ 2001a. 127–128.; KRISTÓ 2003. 234.; TÓTH 2013. 38–39.

¹⁰ 1325: MES III. 61.

¹¹ 1333: MES III. 229.

¹² 1414: ZsO IV. 2602. sz. Vö. még LANGÓ 2001a. 128–129.

¹³ NÉMETH 1958. 233–259.; GyÖRFFY 1990. 316–318.

Gyűjteményébe.¹⁴ Maga a papírlap ugyanakkor nem a voltaképpeni oklevél, hanem annak egykorú, egyszerű másolata. Az oklevél szövege arról számol be, hogy Csévi Sáfár István unokái, János és Miklós még 1417-ben eladták a Pest megyei Diódon – a mai Diósdon – lévő birtokrészüket a hozzátartozó két prédi-ummal együtt Csapi András feleségének, Gutori Katalinnak, ám sem a birtokot nem adták át az asszonynak, sem a vételárat nem fizették vissza, jóllehet azt az eredeti egyezség előírta volna, s a nádor oklevele az így támadt per folyamán ad utasítást a fehérvári káptalannak, hogy adjon tanúbizonyságot a kijelölt királyi emberek egyike mellé, aki a vételár értékének erejéig foglal majd le javakat a Csévi Sáfárok vagyonából.¹⁵

Az említett Csévi Sáfár István – a birtokot eladó testvérek nagyapja – jólismert alakja I. Károly korának,¹⁶ hosszú ideig volt királya visegrádi várnagya és pilisi ispánja.¹⁷ Diódot is ő nyerte el Károlytól adományul valamikor 1323 előtt,¹⁸ Csév pedig – a mai Piliscsév – úgy került a kezére, hogy egy helyi birtokos a fiává fogadta, amit a király 1329-ben jóváhagyott.¹⁹ Mivel a pilisi jászokat éppen Csév szomszédságában emlegetik forrásaink, kézenfekvőnek tűnt a következtetés, hogy a másolat hátlapján lévő szójegyzék kapcsolatban áll valamiképpen a pilisi jászokkal, akik, ezek szerint, még az 1420-as években – vagy akár azon túl – is ott éltek, megőrizve nyelvüket és azzal együtt jász identitásukat.

Az első pillantásra ésszerű értelmezést magam minden elemében tévesnek tartom. Az igaz ugyan, hogy a szöveg a Csévi Sáfárok egy birtokügyével kapcsolatos, csak hogy Diód jó napi járóföldre fekszik Csévtől, Pest megye Dunántúlra átnyúló részén, azaz a földrajzi körülmények a legkevésbé sem gyámolítják azt a gondolatot, hogy a Pilis és Esztergom megyék határán élő jászoknak bármi közük lenne a jegyzékhez. Még erőteljesebb kételyeket ébreszt a pilisi jászok és a szójegyzék feltételezett kapcsolatával szemben, ha végre hajlandók vagyunk elgondolkodni azon a tényen, hogy a szójegyzéket őrző másolat nem a Csévi Sáfárok – ma már egyébként nem létező²⁰ – levéltárából, hanem a Batthyány családebből került elő, ami, persze, korántsem véletlen. A birtokügyben szereplő Gutori Katalin korábban ugyanis a Batthyány család ősének, Kővágóörsi Kis Györgynek volt a felesége, az oklevélszövegben említett Csapi András pedig az asszony má-

¹⁴ MNL OL DL 103 489. (ennek hátoldalán van a szójegyzék) és 106 952.

¹⁵ 1417: ZsO VI. 838. sz.; 1422: ZsO IX. 236. sz.

¹⁶ Pályafutására összefoglalóan l. TÓTH 2009. 365–375.

¹⁷ ENGEL 1996. I. 460., 163. István 1343-ban is pilisi ispán volt, l. 1343: MES III. 488.; MNL OL DF 269 952.

¹⁸ 1323: MNL OL DL 104 902.

¹⁹ 1329: MES III. 247.

²⁰ TÓTH 2009. 366.

sodik férje volt, s ily módon a Batthyány-birtokok kezelője is.²¹ Csapi egyébiránt jólismert Ung megyei családból származott, ő maga Zsigmond király udvarához tartozott, testvérei pedig Ozorai Pipó familiárisai voltak.²² Ez utóbbi körülmény azért tarthat számot megkülönböztetett figyelmünkre, mert két évvel Garai Miklós oklevelének kiállítását követően, tehát 1424-ben, Ozorai Pipót a kunok bírójaként említik. Mivel mind közvetlen előde, mind közvetlen utóda e tisztségben egyaránt a kunok és jászok bírójaként szerepel,²³ aligha alaptalan annak feltételezése, hogy Pipó esetében szintén ez lehetett a helyzet. Ennek feltételezése annál is inkább indokolt, mert a kunokkal kapcsolatos tisztségére csak közvetett adat utal – tudniillik Zsigmond király Pipó temesi ispánhoz és a királyi kunok fölé Pipó által kiadott bíróhoz intézett parancslevele²⁴ –, így Pipó és a jászok kapcsolatának említés nélkül hagyása sem nem szokatlan, sem nem feltűnő, maga az ügy viszont, amelyre a parancslevél vonatkozott, újszászi jászokat érintett. Ismerve mármost Csapi András kapcsolatát a Batthyányakkal – ami megmagyarázza a szójegyzéknek a család levéltárában való fennmaradását –, és ismerve a Csapiak kapcsolatát az időrendi szempontból éppen a megfelelő időben a kunok – s minden kétséget kizáróan egyúttal a jászok – bírójaként szereplő Ozorai Pipóval, kézenfekvőnek tűnik számomra arra következtetni, hogy a jegyzék eredete sokkal inkább ezen a nyomon kereshető, semmint a Csévi Sáfárok révén. A jegyzék egyébként is olyan, zömében evéssel és ivással összefüggő szóanyagot tartalmaz, mely igen hasznos lehetett egy jászok közé kiszálló, a maga és kísérei ellátásáról gondoskodni kívánó hivatalos számára. Ez utóbbi lehetett akár maga Csapi András, hiszen 1422 után már nem említik Zsigmond udvari embereként, jóllehet 1427-ben még élt,²⁵ így aligha lehetett akadálya annak, hogy testvérei példáját követve maga is Ozorai Pipó szolgálatába álljon. Ily módon nemcsak a jász szójegyzék eredetéről alkothattunk a valósággal az eddigieknél talán szorosabb kapcsolatot tartó képet, hanem az is világos: az országban bárhol élhetett az a jász közösség, amelynek a tagjaival való szótértést szolgáltatta a jegyzék, mely 1422 után készült, így a legegyszerűbb mégiscsak a mai Jászságra gondolni. Mindebből értelemszerűen az is következik: semmi okunk arra gyanakodni, hogy Pilis megyében a 15. század első negyedében jászok éltek volna, hiszen a Jászfalu helynév említett 1414. évi feltűnése erre elegendő alapot aligha adhat.

²¹ 1408: ZsO II. 5989. sz. Vö. RÁCZ 2009. 330., 345.

²² ENGEL 1998. 56–58. Vö. még ENGEL 1987. 70–71.

²³ ENGEL 1996. I. 148.

²⁴ 1424: MNL OL DL 86 641; GYÁRFÁS 1870–1885. III. 581–582. Vö. ZsO XI. 658. sz.

²⁵ ENGEL 2001. (Baksa rokonsága 7. tábla: Sztritei, Csapi [polyánkai]).

Az 1330-as évekre vonatkozóan azonban rendelkezünk még egy adattal, mely esetleg pilisi jászokra vonatkozhat. Ez azzal a Sándorral (*Sandrinus*) kapcsolatos, akinek a személye megintcsak jól ismert a jászokkal foglalkozó irodalomból. Egy 1333–1334 körülre keltezhető oklevélben a jászok kapitányaként (*capitaneus Jazinnorum*) szerepel, s itt említik „székelynek mondott Pál” nevű familiárisát, akinek egy kun okozott sérelmet.²⁶ Minden bizonnyal ugyanez a Sándor volt az, akit 1335 őszén sikertelenül kísérelt meg az alországbíró embere megidézni Visegrádon, s aki később sem jelent meg a bíróság előtt.²⁷ Az utóbbi, 1335. évi esetben szereplő visegrádi helyszín, valamint az a körülmény, hogy az ekkor Sándort megidézni akaró személy a Kállaiak semjéni ágából származó²⁸ „Lengyel” János volt, eldönthetetlennek tünteti fel, hogy vajon a pilisi jászokhoz köthető-e Sándor személye vagy inkább Szabolcs megyében keressük lakóhelyét.²⁹ Többet tudnánk az esetről, ha ismernénk az ügyet, amely miatt Lengyel János perelni akarta Sándort. Az alországbíró feltűnése birtokügyet sejtet, ami azonban legfeljebb annak feltételezésére bátoríthat, hogy Sándornak volt birtoka Szabolcs megyében, ám semmit sem árul el azoknak a jászoknak a lakhelyéről, akiknek a kapitánya volt egy-két évvel korábban, s talán még ekkor is. Önmagában az, hogy Sándor Visegrádon tartózkodott, szintén nem sokat mond, mert számos oka lehetett annak, hogy így tegyen. Aligha tagadható tehát: kell némi merészség ahhoz, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján e Sándorban a pilisi jászok kapitányát lássuk,³⁰ így érthető, hogy kísérlet történt ezen elképzelés alapjainak megingatására.³¹ A lehetőség, hogy Sándor valóban a pilisi jászok kapitánya volt, mindazonáltal továbbra is fennáll, igaz, ennek bizonyítása, ha az lehetséges egyáltalán, még várat magára.

A jászokkal kapcsolatos korai adatok sorát gyarapítja végezetül I. Károly 1323. évi oklevele, mely kulcsfontosságú információkkal szolgál a jászok magyarországi történetének korai szakaszára vonatkozóan, ámbár az oklevél elemzésében rejlő lehetőségek egy része, megítélésem szerint, mindeddig kiaknázatlan maradt. Az okmány szintén állandó téma a jászok történetével foglalkozó irodalomban: arról az esetről van szó, amelyben I. Károly király tizennyolc, név szerint felsorolt jászot egész rokonságukkal együtt saját kérésükre kivesz bizonyos Keverge fiai és mások joghatósága alól, s a királynak különlegesen katonáskodni tartozó jászok közé (*in statum, numerum et cetum Jazonum regie mai-*

²⁶ (1333/1334): SZÉKELY OKLT. III. 10. (keltére I. EO II. 773. sz.).

²⁷ 1335: AO III. 203–204; MNL OL DL 51 019.

²⁸ ENGEL 2001. (Balogsemjén nem 1. Kállai 1. tábla: semjéni ág).

²⁹ GYÖRFFY 1990. 313.; KRISTÓ 2003. 235.

³⁰ GYÖRFFY 1990. 313.

³¹ LANGÓ 2001a. 127.

estati specialiter exercituare debencium) fogadja őket, s egyúttal felhatalmazást ad nekik kapitány, vagyis bíró (*capitaneus seu iudex*) választására, akit azonban a király erősít meg tisztségében.³²

Az egyértelműen kiderül a szövegből, hogy 1323-ban – amint arra már többen utaltak³³ – legalább két, különböző helyzetű jász csoporttal kell számolnunk: a szövegben megnevezettek a szemünk láttára, az oklevélben írásba foglalt kiváltság révén kerülnek át egyikből a másikba. Az egymástól elkülönülő jogállások léte – függetlenül ezen jogállások tartalmi elemeitől –, önmagában alátámasztani látszik a jászok különböző időpontokban és különböző körülmények között történő beköltözésére vonatkozó elgondolást.

Az oklevél ugyanakkor – bár ennek éppen ellenkezőjét szokás állítani – támpontokat kínál a jászok legalább egyik (nagy valószínűséggel azonban mindkét) csoportjának korai településterületére vonatkozóan. Már Györffy György felhívta a figyelmet arra: a Temes folyó és az Al-Duna vidékét komolyan számításba kell vennünk a jászok korai településterületei között. Érvelésében szerep jutott egyfelől Miklós fia „Temesváriak mondott” Miklósnak (*Nicolaus filius Nicolai dictus de Themeswar*), aki az akkor már a mai Jászságban élő jászok között tűnik fel az 1391 és 1424 közötti időszakban,³⁴ másfelől annak, hogy az 1323. évi kiváltságlevélben szereplő egyik jász apjának neve – *Mokzun* – az Al-Duna közelében fekvő Makszond helységgel és vidékkel hozható kapcsolatba.³⁵ A „Temesvári Miklós”-ra vonatkozó adatok súlyát magam kevesebbre tartom, részint késői voltak miatt, részint pedig azért, mert a „Temesvári” megkülönböztető név a konkrét személy egyéni sorsán túlmutató történeti következtetés levonására még akkor sem lenne egyértelműen alkalmas, ha az apa nevéhez kapcsolódnék, s még kevésbé az a fiú esetében. Másfelől azonban kétségtelen, hogy az ugyanazon országrészre utaló, a jászok esetében kifejezetten korainak számító 1323. évi adat valójában nem 1323-ra, hanem annál egy nemzedékkel korábbi időre vonatkozik, hiszen ez esetben viszont az 1323-ban vélhetően már nem élő apának a nevével van dolgunk, így nem látok okot arra, hogy figyelmen kívül hagyjuk ezt a Délkelet-Alföldre utaló nyomot a jászok korai településterülete után nyomozva. Ha így tennénk mégis, az hiba lenne, s hogy mekkora, azt az 1323. évi oklevél egy eddig figyelmen kívül hagyott eleme mutatja meg a legvilágosabban.

³² 1323: ÖMO 142–145.

³³ LANGÓ 2001b. 330; TÓTH 2013. 60.

³⁴ GYÁRFÁS 1870–1885. III. 513. (1391), 520. (1393), 581. (1424). Személyére l. még TÓTH 2013. 98.

³⁵ GYÖRFFY 1990. 315. Vö. még KISS 1990. 221–222.

Az bizonyos, hogy az 1323. évi oklevélben azonosítható mindkét jász csoport egymástól egyébként különböző jogállásának része volt a katonáskodás, hiszen az egyik csoport tagjait „a királynak különlegesen katonáskodni tartozók”-ként említi a szöveg, az 1323-ban kiváltsággéppen közéjük soroltak pedig már akkor több hadjáratban szolgálták I. Károlyt, amikor még Keverge fiainak joghatósága alatt álltak. Ebben még akkor sincs ok kételkedni, ha az 1323. évi oklevélben a részletek előadása helyett csak egy általánosságokra szorítókozó formula utal a hadjáratokban tett szolgálatokra, mivel a formulákat nem volt szokás ok nélkül alkalmazni.

Nem érdektelen ezen a ponton eltöprengeni azon, hogy melyek lehettek azok a hadjáratok, amelyek során az 1323-ban kiváltságolt kunok érdemeiket szerezték. Forrásaink makacs hallgatása bizonyossá teszi, hogy az oligarchák ellenében Károly a kunokat nem vetette be – alighanem tudatos döntés eredményeként³⁶ –, ott harcoltak viszont vele az 1304. évi csehországi hadjáratban, miként szintén jelen voltak a kunok az 1322. évi mülhdorfi expedíciós seregben.³⁷ Ugyanez lehetett a helyzet a jászokkal is – ők szintén említetlenül maradnak az oligarchák ellenében vívott harcoknak a kor lehetőségeihez mérten jól dokumentált történetében –, így figyelmünket a külföldre vezetett katonai akciókra fordíthatjuk. Ez esetben az említettek mellett az 1317. és 1319. évi két macsói hadjárat³⁸ jöhet még szóba azon hadjáratok között, amelyek alkalmával a jászok 1323-ban emlegetett érdemeiket szerezhették. Nem mellékes szempont az sem, hogy az 1323. évi kiváltságlevél március 8-án (*octavo Idus Martii*) kelt,³⁹ amikor Károly még Temesváron tartotta székvárosát; Visegrád csak az év nyarán vette át Temesvár szerepét.⁴⁰ Az oklevélben emlegetett jász csoportok közül legalább annak, mely közvetlenül a királynak szolgált, szükségképpen ott kellett élnie, ahol fegyveresei állandóan az uralkodó rendelkezésére állhattak, ami a mai Jászság esetében 1320 előtt szerfelett kétséges,⁴¹ ellenben a Délkelet-Alföldön – központjában Temesvárral, a király székvárosával – nagyon is lehetséges.

Azt illetően, hogy a „királyi felségnek különlegesen hadakozni tartozó” jászok⁴² katonáskodási kötelezettségében mi volt a „különleges” vonás, Györffy a testőrszolgálatot valószínűsítette,⁴³ arra hivatkozva, hogy 1350-ben Becsei Töt-

³⁶ ZSOLDOS 2013. 236–237.

³⁷ KRISTÓ 1988. 20., 69.

³⁸ ENGEL 1988. 115–116., 127.

³⁹ 1323: ÓMO 144.

⁴⁰ Károly 1323. jún. 15-én még Temesváron keltez, július közepétől azonban már Visegrádon, l. ENGEL 1988. 139.

⁴¹ Vö. ENGEL 1988. 127–128.

⁴² 1323: ÓMO 143.

⁴³ GYÖRFFY 1990. 313. (11. sz. jz.).

tös királyi ajtónállómester és pilisi ispán volt a jászok bírása (*judex Phillisteorum*).⁴⁴ Álláspontja kialakításakor vélhetően Töttös ajtónállómesteri méltósága juthatott főszerephez, ami ésszerű következtetésnek látszik, a 14. század első felében bizonyosan Pilis megyében élő jászok miatt azonban mégsem magától értetődő. Jellemző e tekintetben, hogy más vélemény a pilisi megyésispánsággal hozza kapcsolatba Töttös jászokra kiterjedő bírói tisztét,⁴⁵ ami viszont, a jászok testőrszolgálatát kérdőjelezheti meg bizonyos mértékig.

A jászok testörködésének gondolata mellett azonban felhozhatók további érvek. Szembetűnő ugyanis, hogy a közvetlenül a királynak szolgáló jászok 1323 előtt, mint láthattuk, bizonyosan az akkor még székvárosát Temesvárott berendező I. Károly közelében éltek, azt követően azonban, hogy 1323 nyarának közepén a király udvarát Visegrádra költöztette,⁴⁶ egyszeriben feltűnnek a pilisi jászokra vonatkozó adatok, hogy aztán 1350-ben, éppen a Becsei Töttöst a jászok bírájaként említő oklevéllel, megindulják a jászokat a mai Jászság területével összefüggésben szerepeltető adatok sora. Ez utóbbi adatot az kapcsolja a fenti sorozatba, hogy régóta köztudott: I. Lajos király néhány évvel korábban, 1346-ban hagyta el udvarával együtt Visegrádot, s költözött Budára, ahonnan csak 1355-ben tért vissza Visegrádra.⁴⁷ Nehéz nem észrevenni, hogy a 14. század első felében az uralkodói székváros mellett mindig feltűnnek jászok – kunok vagy besenyők ellenben, érdekes módon, nem –, ami szerfelett valószínűvé teszi egyfelől azt, hogy ők lehettek a jászok közvetlenül a királynak szolgáló csoportja, másfelől azt, hogy e jászok valóban testörként szolgálták királyukat. Ez a rend I. Lajos Budára költözésével bomlott meg, amikor viszont kisvártatva megindult a jászok betelepítése a mai Jászság területére. Lajos ekkor már nem tartott igényt a jászok testőrszolgálatára, hogy miért, annak oka épúgy ismeretlen, mint Budára költözésének az indoka.

Ez a gondolatmenet segítségünkre lehet annak a részletkérdésnek az eldöntésében, hogy Töttös vajon ajtónállómesterként vagy pilisi ispánként volt-e a jászok bírása. Az a körülmény, hogy Pilis megye ispánjai nem sokkal a jászok Jászságba telepítését követően, 1366 után eltűnnek forrásainkból,⁴⁸ a laza kronológiai összefüggés miatt valószínűsítenyi látszik, hogy Töttös jászok feletti bírósága Pilis megyei ispánságával magyarázható. Csakhogy Töttös az ajtónállómesterség és a pilisi ispánság mellett egyúttal visegrádi várnagy is volt,⁴⁹ márpedig az kimutat-

44 1350: ZICHY II. 438.

45 LANGÓ 2001a. 128.

46 MÉSZÁROS 2009. 60.

47 GÁRDONYI 1944. 24–25.; KUMOROVITZ 1963. 114–115.

48 ENGEL 1996. I. 163.

49 ENGEL 1996. I. 460.

ható, hogy a visegrádi várnagyok a „pilisi ispán” cím forrásainkból való eltűnését követően megőrizték befolyásukat Pilis megyében, amellyel addig a pilisi ispánságot viselve rendelkeztek.⁵⁰ Nem lett volna akadálya tehát annak, hogy immár a visegrádi várnagysághoz kapcsolódják a „jászok bírāja” tisztség: abban az esetben, persze, ha 1350 után továbbra is éltek volna jászok a Pilisben. Ez azonban, mint láthattuk, nem igazolható. Ajtónállómesterrel ellenben a későbbiekben is találkozunk a bárók között, ám annak, hogy a jászokkal bármiféle kapcsolatban állt volna, nyoma sincs,⁵¹ a későbbiekben különböző udvari méltóságviselőknek jutott ez a szerep, ahogy azt Tóth Péter bemutatta.⁵² Az ajtónállómesteri méltóság és a jászok kapcsolatának megszakadása ily módon egyszerre bizonyosítja annak, hogy a Jászságba telepítésük előtt a jászok valóban testőrszolgálatot láttak el – ezért volt az ajtónállómester a bírójuk –, s annak, hogy távozásuk a királyi udvar közeléből egyúttal a testőrszolgálat végét is jelentette.

Ha mármost kísérletet teszek arra, hogy a fenti megjegyzéseket egységes történeté formáljam – ami nyilván elkerülhetetlen –, a vállalkozás, úgy vélem, korántsem reménytelen. Mindenekelőtt nem látom annak kényszerítő szükségét, hogy a jászok Magyarországra költözését egyetlen időponthoz vagy eseményhez kössük, essék bár választásunk bármelyikre a kutatásban eddig felmerültek közül. Az Eszlár/Oszlár helynevek 1220-as években való felbukkanása csak néhány jász töredék igen korai betelepülésével magyarázható, függetlenül attól, hogy az még a magyar honfoglalással egyidőben történt-e, amint arra Györffy gondolt,⁵³ vagy a 13. század elején, miként Kristó Gyula vélte.⁵⁴ Azt nem tartom ugyan kizártnak, hogy a jászok néhány csoportja a 13. század közepén a kunokkal együtt jelent volna meg az országban, ám indokoltabbnak látszik a 13. század végéhez kötni a jászok nagyobb tömegben történő beköltözését. Más kérdés, hogy korántsem magától értetődő: pontosan mit értsünk a „13. század vége” alatt. Ezen időpont Györffy – és nyomában Kristó, valamint mások – számára az 1283-as évet jelentette, amikor a bizánci császár nagy tömegben telepített jászokat az Al-Dunától délre eső vidékre,⁵⁵ ahol – tudniillik Vidin környékén – még közel száz évvel később is találkozunk velük.⁵⁶ Györffy azt feltételezte, hogy ezen jászok közül költözhetett egy jelentősebb csoport 1283-ban, vagy nem sokkal utóbb, Magyaror-

⁵⁰ TRINGLI 2001. 168–170.; TRINGLI 2010. 382–384.

⁵¹ ENGEL 1996. I. 48–51.

⁵² TÓTH 2013. 44–46.

⁵³ GYÖRFFY 1958. 66–67.

⁵⁴ KRISTÓ 2003. 233–234.

⁵⁵ GYÖRFFY 1990. 314.

⁵⁶ GYÁRFÁS 1870–1885. III. 501.

szágra. Valójában azonban, amint arra B. Szabó János figyelmeztetett,⁵⁷ a Győrffy által felidézett eset nem 1283-ban, hanem 1300-ban történt.⁵⁸ Tény ugyanakkor, hogy az 1280-as években számos olyan esemény ismeretes, amelyek alkalmával kerülhettek jászok Magyarország területére. Ezek közé számítom a Barancs urai, a tatárok és a kunok által támogatott Dorman és Kudelin ellenében vezetett magyar–szerb hadjáratot, melyet Vásáry István meggyőző érvekkel 1284 második felére keltezett,⁵⁹ vagy éppen Nogaj tatárainak 1285. évi betörését Magyarországra. Az az idő szerint tatár politikai fennhatóság alatt élő jászok mindkét esetben mint hadifoglyok kerülhettek az országba, ami azonban szükségképpen feltételezi, hogy valamikor az asszonyoknak és gyerekeknek is Magyarországra kellett kerülniük, ami az 1280-as évek második felében a legkevésbé sem tűnik lehetetlennek, miként az sem, hogy azon „tatárok, szaracénok, nyögérek, pogányok és egyéb hitetlenek” között,⁶⁰ akikkel a közismert vádak szerint IV. László az idő tájt, tehát az 1280-as évek második felében, cimborált,⁶¹ néhány évvel korábban beköltözött jászok szintén ott lehettek, így az efféle említések utalhatnak magyarországi jelenlétükre elsőként.

Azon erőfeszítéseknek, melyek arra irányulnak, hogy a nagyobb jász csoportok beköltözése időpontjaként továbbra is elsősorban az 1280-as évekkel számolhassunk, két szempontból látom értelmét. Ebben az időpontban minden nehézség nélkül felhelyezhetjük a jászokat a 13. századi Magyarország térképére, hiszen 1282-ben, emlékezetes lázadásuk leverését követően, a kunoknak az addig a Temes-vidéken élő csoportja – vélhetően a Borcsól nemzetség zöméről lehet szó⁶² – minden jel szerint elhagyta az országot, s így kézenfekvő lehetett a helyükre betelepíteni a jászokat, márpedig, mint láthattuk, a magyarországi jászok korai településterületét sokkal inkább érdemes ebben az országrészben keresni, semmint a mai Jászság területén, melynek korai, tatárjárás utáni jász megszállására vonatkozó elképzeléseket településtörténeti megfigyelések nem támogatják.⁶³

A másik szempont: az 1280-as évekbéli jász betelepülés esetleges elvetése után szükségképpen előtérbe kerülő 1300 körüli betelepülés gondolatát kizárólag akkor tartom megfontolásra érdemesnek, ha a betelepülés pontosan 1300 őszen történt, s nem – akár csak néhány hónappal – utóbb. Ennek okai könnyen

⁵⁷ B. SZABÓ 2007. 185.; B. SZABÓ 2010. 110. (16. sz. jz.).

⁵⁸ BARTUSIS 1992. 76.; OSTROGORSKY 2001. 420.; BREHIER 2003. 399.; SPINEI 2003. 324–325.

⁵⁹ VÁSÁRY 2005. 104–107.

⁶⁰ (1287): THEINER I. 354. Vö. még KARÁCSONYI 1910. 7.

⁶¹ SZŰCS 1993. 314–320.; SZÉKELY 2010. 30–33.

⁶² GYÖRFFY 1963–1998. III. 532.

⁶³ GYÖRFFY 1963–1998. III. 62.; TÓTH 2013. 9–22., 23–36.

beláthatók. 1300 nyarán a királyi hatalom – azt követően, hogy legádázabb ellenfeleivel kiegyezett⁶⁴ – újra felfelé ívelő pályára lépett, s így aligha okozhatott bármiféle nehézséget számára a – mind az oligarchák, mind a Dalmáciában partaszállt Anjou-trónkövetelővel szemben jól felhasználhatónak ígérkező – jászok beköltöztetésének és letelepítésének megszervezése és lebonyolítása. Nem egészen fél évvel később már két kamasz vetélkedett egymással az ország trónjáért, a hatalmat viszont mások gyakorolták: elvben a nevükben, valójában azonban inkább helyettük. Ilyen körülmények között azt az elgondolást, miszerint a jászok zöme csak a 14. század első évtizedeiben költözött volna be az országba,⁶⁵ a legkevésbé valószínű megoldásnak tartom, mivel a korszak ismert történeti körülményei mind a szervezett királyi betelepítés, mind a spontán bevándorlás lehetőségét erőteljesen megkérdőjelezi.

Mielőtt túlságosan belemelegednénk azonban a jászok beköltözésének kérdésébe, talán nem szükségtelen emlékeztetni arra, hogy élvezetes intellektuális játéknál többnek a legcsillogóbbra csiszolt érvek felsorakoztatása sem tekinthető, feltéve persze, ha tulajdonítunk némi jelentőséget annak a sajnálatos ténynek, hogy egyetlen olyan forrással sem rendelkezünk, mely közvetlenül kapcsolatba hozható lenne a jászok Magyarországra költözésének kérdésével. Ennek hiányában pedig az egymással rivalizáló elméletek – amint az nyilvánvaló – csak feltevéseket fogalmazhatnak meg. Az viszont szintén magától értetődik, hogy ezek a feltevések nem mellőzhetők – csóválják bármily haragosan fejüket a módszertani purizmus hívei –, hiszen a jászok magyarországi története bántóan csonka lenne nélkülük.

Mivel az Eszlár/Oszlár helynevek megjelenését eredményező jász betelepülés minden jel szerint csak kis létszámú sórványokat érintett, a 14. század elejére feltételezett pedig eleve valószínűtlen, a betelepedést illetően marad a kunokkal együtt történő és az azoktól független beköltözés a 13. század közepén, illetve végén. Nehéz – és, ahogy látom, nem is szükséges – ellenállni a csábításnak, hogy a jászok körében az 1323. évi oklevél segítségével megfigyelhető két eltérő jogállást ezen két betelepülési hullám társadalomtörténeti lenyomatának tekintsük. Ez annál is inkább életképes megoldásnak tűnik, mert az oklevélből kibontakozó kép valóban egyszerre utal egy alárendelt helyzetben lévő jász csoportra, s egy másikra, mely közvetlenül a királyhoz kötődik. Az előbbi lehet a kunokkal beköltözött jászoké – függetlenül attól, hogy az oklevélben említett „Keverge fiai”

⁶⁴ ZSOLDOS 2011. 294–299.

⁶⁵ KRISTÓ 2003. 242.

kunok voltak-e vagy jászok⁶⁶ –, míg az utóbbiak minden nehézség nélkül megfeleltethetők az önállóan betelepülő jászoknak.

Innentől kezdve, legalábbis az írott forrásokat felhasználó történettudomány eszközeivel, azoknak a jászoknak a sorsát, akik a kunokkal együtt költöztek be Magyarországra – feltéve persze, hogy valóban voltak ilyenek –, nem tudjuk nyomon követni. Az egyetlen kivételt legfeljebb azon csoportjuk jelentheti, melyet I. Károly 1323-ban kiváltságolt, ám ez is csak abban a nem bizonyított, de korántsem valószínűtlen esetben, ha a felettük korábban joghatóságot gyakorló „Keverge fiai” kunok voltak, amit magam valószínűbbnek tartok, mivel ellenkező esetben nehezen – vagy inkább alig – értelmezhető társadalom- és igazgatástörténeti kérdésekkel kellene szembenéznünk. Ezek közül a legjelentősebbek arra keresnek a választ, hogy egyfelől miféle természetű volt az a joghatóság, amelyet a jásznak gondolt „Keverge fiai” gyakoroltak az 1323-ban kiváltságolt jászok felett, másfelől pedig arra: az, hogy más jászok ellenben közvetlenül a királynak szolgáltak, azt jelenti-e, felettük viszont nem álltak „Keverge fiai”-hoz hasonló – bár kevésbé hatalmaskodó természetű – jász előkelők, s ha így volt, miként alakult ki ez a helyzet. A kérdés megítélése szempontjából van némi jelentősége annak is, hogy az 1323. évi kiváltságlevél azon rendelkezése, amely szerint a kiváltságolt jászok a jövőben legyenek mentesek bármely más jász hatalmától,⁶⁷ nem alkalmas „Keverge fiai”-nak jász voltának bizonyítására. Magyarázata sokkal inkább az lehet, hogy a király a kiváltságoltakat nem rendelte a neki „különlegesen katonáskodni tartozó” jászok alá, hanem egy önálló igazgatással rendelkező, újabb jász csoportot hozott létre: ennek bizonyossága a „kapitány vagy bíró” (*capitaneus seu iudex*) választására kapott engedély, ami egyúttal arra látszik utalni, hogy a királynak „különlegesen katonáskodni tartozó” jászok felett is állt (egy vagy akár több) kapitány, kérdés legfeljebb az lehet, hogy az utóbbiak egy (vagy több) kapitánya választás révén nyerte-e el tisztségét vagy valamely más módon. Az, hogy a kiváltságlevél a királynak „különlegesen katonáskodni tartozó” jászok szabadságaitól elkülönítve említi a kapitányválasztás ügyét, inkább az utóbbira látszik utalni, a kérdés azonban csak a jászok kapitányaira vonatkozó későbbi adatok módszeres vizsgálata révén lenne eldönthető. Az 1323-ban kiváltságolt jász csoport a közvetlenül a királynak szolgáló jászokhoz hasonlóan a Délkelet-Alföldön élhetett, hiszen egyfelől a körükben feltűnő *Mokzund* név ebbe az irányba mutat, másfelől a a király joghatósága alá tartozó jász csoport hadakozásával kapcsolatos érvek velük, s még inkább kun uraikkal kapcsolatban szintén helytállóak. „Keverge fiai”

⁶⁶ Vö. TóTH 2013. 37–38.

⁶⁷ 1323: ÓMO 143–144.

ily módon elsősorban – bár nem kizárólagosan – a kunok Kór nemzettségével hozhatók kapcsolatba, amelynek tagjai 1315-ben tűnnek fel a későbbi Szentelt szék területén, ahol legkésőbb az 1270-es évek elejétől fogva éltek,⁶⁸ meglehet, az 1323-ig a hatalmuk alá tartozó jászokkal együtt.

A Magyarországra a kunoktól függetlenül, a 13. század végén beköltöző, s új hazájukban a királyt testőrként szolgáló jászok történetéről már többet mondhatunk. Valójában minden, a jászokkal kapcsolatos korai – a 14. század közepe előtt keletkezett vagy az 1350 előtti időkre vonatkozó – írott forrás ennek a jász csoportnak a történetével kapcsolatos, így eddig is róluk volt szó, elegendő tehát röviden összefoglalni a fentieket. Első szállásterületük a Temes folyó vidékére helyezhető, innen 1323 táján telepítették át őket az új királyi székváros közelébe, Pilis és Esztergom megyék határvidékére, végül pedig – az 1350-es évek elején – a mai Jászság területére. Még annak felvetését sem tartom indokolatlannak, mi szerint a közvetlenül a királynak szolgáló jászok Pilisbe telepítésének híre ösztönözte az addig a kunok fennhatósága alatt élő jászokat 1323-ban arra, hogy kiváltáságolásukat kérjék a királytól. Mivel kérésük teljesült, szerfelett valószínű, hogy csatlakoztak a testőrszolgálatot ellátó jászokhoz, s a Pilisben már velük együtt éltek. Ez mindenesetre megmagyarázná, hogy miként került kiváltáságlevelük a jászberényi levéltárba.

Rövidítések

Források

AO	<i>Anjou-kori okmánytár I–VII.</i> Szerk. NAGY Imre – NAGY Gyula. Budapest 1878–1920.
EO	<i>Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez I–III.</i> Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi JAKÓ Zsigmond. Budapest, 1997–2008., IV. Jakó Zsigmond kéziratát szerkesztette és kiegészítette HEGYI Géza és W. KOVÁCS András. Budapest, 2014.
ÓMO	<i>Ó-magyar olvasókönyv.</i> Összeállította JAKUBOVICH Emil és PAIS Dezső. (Tudományos Gyűjtemény 30.) Pécs, 1929.
MNL OL DF	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

⁶⁸ GYÁRFÁS 1870–1885. III. 501. Vö. GYÖRFFY 1953. 249., 273–274.

- MNL OL DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár
MES *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–III*. Collegit et edidit Ferdinandus KNAUZ, – Ludovicus Crescens DEDEK. Strigonii 1874–1924., IV. Ad edendum praeparaverunt Gabriel DRESKA – Geysa ÉRSZEGI – Andreas HEGEDŰS – Tiburcius NEUMANN – Cornelius SZOVÁK – Stephanus TRINGLI. Strigonii – Budapestini 1999.
- SZÉKELY OKLT. *Székely oklevéltár I–VIII*. Szerk. SZÁDECZKY Lajos – BARABÁS Samu. Kolozsvár – Budapest, 1872–1934.
- THEINER *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino THEINER*. I–II. Romae, 1859–1860.
- ZICHY *A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára I–XII*. Szerk. NAGY Iván – NAGY Imre – VÉGHÉLY Dezső – KAMMERER Ernő – LUKCSICS Pál. Budapest 1871–1931.
- ZSO *Zsigmondkori Oklevéltár I–XIV*. Szerk. BORSA Iván – LAKATOS Bálint – MÁLYUSZ Elemér – MIKÓ Gábor – NEUMANN Tibor – C. TÓTH Norbert. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 41., 43., 49., 52., 55., 59.) Budapest, 1951–2020.

Szakirodalom

- BARTUSIS 1992 BARTUSIS, Marc C.: *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204–1453*. Philadelphia 1992.
- BEREND 2001 BEREND, Nora: *At the Gate of Christendom. Jews, Muslims and “Pagans” in Medieval Hungary c. 1000 – c. 1300*. (Cambridge Studies in Medieval life and Thought, 4th series 50.) Cambridge, 2001.
- BEREND 2002 BEREND Nóra: Az 1279-i „kun törvények” szövege és keletkezési körülményei. In: *A Jászkunság kutatása 2000*. (Jászsági Könyvtár 5.) Jászberény – Kiskunfélegyháza, 2002. 147–153.
- BEREND 2003 BEREND, Nora: Forging the Cuman Law, Forging an Identity ... In: *Manufacturing a Past for the Present. Forgery and Authenticity in Medievalist Texts and Objects in Nineteenth-Century Europe*. Eds. BAK, János M. – GEARY, Patrick J. – KLANICZAY, Gábor. Leiden – Boston, 2015. 109–128.
- BEREND 2012 BEREND Nóra: *A kereszténység kapujában. Zsidók, muszlimok és „pogányok” a középkori Magyar Királyságban 1000 k. – 1300 k.* Máriabesnyő, 2012.
- BREHIER 2003 BREHIER, Louis: *A bizánci birodalom intézményei*. (Varia Byzantina. Bizánc világa VII.) Budapest, 2003.
- ENGEL 1987 ENGEL Pál: Ozorai Pipo. In: *Ozorai Pipo emlékezete*. Szerk. VADAS Ferenc. (Múzeumi füzetek) Szekszárd, 1987. 53–88.
- ENGEL 1988 ENGEL Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). *Századok* 122. (1988), 89–146.

- ENGEL 1996 ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája I–II.* (História könyvtár – Kronológiák, adattárak 5.) Budapest, 1996.
- ENGEL 1998 ENGEL Pál: *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében.* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25.) Budapest, 1998.
- ENGEL 2001 ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457 – Középkori magyar genealógia.* (Magyar Középkori Adattár) CD-ROM. Budapest, 2001.
- GÁRDONYI 1944 GÁRDONYI Albert: Magyarország középkori fővárosa. *Századok* 78. (1944), 219–231.
- GYÁRFÁS 1870–1885 GYÁRFÁS István: *A jász-kunok története I–IV.* Kecskemét, 1870–1885.
- GYÖRFFY 1953 GYÖRFFY György: A kunok feudalizálódása. In: *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században.* Szerk. SZÉKELY György. Budapest, 1953. 248–275.
- GYÖRFFY 1958 GYÖRFFY György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. *Századok* 92. (1958), 12–87., 565–615.
- GYÖRFFY 1963–1998 GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV.* Budapest, 1963–1998.
- GYÖRFFY 1983 GYÖRFFY György: Gyulafehérvár kezdetei, neve és káptalanjának registoruma. *Századok* 117. (1983), 1103–1134.
- GYÖRFFY 1990 GYÖRFFY György: *A magyarság keleti elemei.* Budapest, 1990.
- KARÁCSONYI 1910 KARÁCSONYI János: A mérges vipera és az antimonialis. Korkép Kún László korából. *Századok* 44. (1910), 1–24.
- KISS 1990 KISS Lajos: Makszond. *Magyar Nyelv* 86. (1990), 221–222.
- KRISTÓ 1988 KRISTÓ Gyula: *Az Anjou-kor háborúi.* Budapest, 1988.
- KRISTÓ 2003 KRISTÓ Gyula: *Nem magyar népek a középkori Magyarországon.* (Kisebbségkutatás Könyvek) Budapest, 2003
- KRISTÓ – MAKK – SZEKFŰ 1973 KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc – SZEKFŰ László: *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez I.* (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica XLIV) Szerk. KRISTÓ Gyula. Szeged, 1973.
- KUMOROVITZ 1963 KUMOROVITZ L. Bernát: A budai várkapolna és a Szt. Zsigmond-prépostság történetéhez. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából 15.* Szerk. GEREVICH László – TARJÁNYI Sándor. Budapest, 1963. 109–151.
- LANGÓ 2001a LANGÓ Péter: Jászok a középkori Pilis megyében. A Batthyány levéltár jász szójegyzéke és tudománytörténeti jelentősége. *Limes* 5. (2001:1–2.), 121–134.
- LANGÓ 2001b LANGÓ Péter: Az 1323-as „jász kiváltságlevél”. Megjegyzések a jászok középkori jogállásáról. *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 12. (2001), 329–335.
- LANGÓ 2006 LANGÓ Péter: Régészeti és okleveles adatok a Jászság 10–15. századi településtörténetéhez. *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 15. (2006), 77–97.
- OSTROGORSKY 2001 OSTROGORSKY, Georg: *A bizánci állam története.* Budapest, 2001.
- MÉSZÁROS 2009 MÉSZÁROS Orsolya: *A késő középkori Visegrád város története és helyrajza.* Visegrád, 2009.

- NÉMETH 1958 NÉMETH Gyula: Egy jász szójegyzék az Országos Levéltárban. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 12. (1958), 233–259.
- RÁCZ 2009 RÁCZ György: Egy főnemesi család eredete és „pályakezde”. A Batthyányak az Anjou- és Zsigmond korban. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. NEUMANN Tibor – RÁCZ György. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta Mediaevalia* III.) Budapest – Piliscsaba, 2009. 301–357.
- SELMECZI 2005 SELMECZI László: A jászok betelepődése Magyarországra. In: *Jogszabályok – jogszokások*. Szerk. B. MOLNÁR Erzsébet. (Bibliotheca Cumanica 6.) Kiskunfélegyháza, 2005. 27–60.
- SPINEI 2003 SPINEI, Victor: *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*. Cluj-Napoca, 2003.
- B. SZABÓ 2007 B. SZABÓ János: *A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország*. Budapest, 2007.
- B. SZABÓ 2010 B. SZABÓ János: *A honfoglalóktól a huszárokig. A középkori magyar könnyűlovasságról*. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára) Budapest, 2010.
- SZÉKELY 2010 SZÉKELY György: *Népek, rendek, dinasztiák. Tanulmányok Közép- és Kelet-Európa hadtörténetéből*. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára) Budapest, 2010.
- SZŰCS 1993 Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. (História Könyvtár – Monográfiák 1.) Budapest 1993.
- TÓTH 2009 TÓTH Krisztina: Károly Róbert diplomatája: István visegrádi várnagy. In: *Auxilium Historae. Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk. KÖRMENDI Tamás – THOROCZKAY Gábor. Budapest, 2009. 365–375.
- TÓTH 2013 TÓTH Péter: *Tanulmányok a magyarországi jászok és a Jászság középkori történetéről*. (Kisebbségkutatás Könyvek) Budapest, 2013.
- TRINGLI 2001 TRINGLI István: Pest megye a késő középkorban. In: *Pest megye monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig*. TORMA István közreműködésével szerk. ZSOLDOS Attila. Budapest, 2001. 75–194.
- TRINGLI 2010 TRINGLI István: Pest és Pilis megye sajátos viszonyai a török hódítás előtt. In: *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*. Szerk. HERMANN István – KARLINSZKY Balázs. Veszprém, 2010. 369–419.
- VÁSÁRY 2005 VÁSÁRY, István: *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans 1185–1365*. Cambridge – New York 2005.
- ZSOLDOS 2001 ZSOLDOS ATTILA: III. András hat nádora. In: *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Szerk. CABELLO, Juan – C. TÓTH Norbert. (A Jósa András Múzeum Kiadványai 68.) Nyíregyháza, 2011. 289–299.
- ZSOLDOS 2013 ZSOLDOS, Attila: Kings and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries. *The Hungarian Historical Review* 2. (2013), 211–242.